

SZLOVENSZKÓI KÜLDETÉS: GAZDASÁG A SEMMI TALAJÁN

*Néhány gondolat Gaucsík István: A jog erejével.
A szlovákiai magyarság gazdasági önszerveződése (1918–1938)¹
című kiadvány margójára*

SCHLETT ANDRÁS
egyetemi docens (PPKE JÁK)

„Levágott láb” – így rajzolta meg helyzetét a világháborús vereség után elcsatolt Felvidék értelmisége. Miként a híres kísérletben a békacombokat, úgy próbálta meg életre galvanizálni a felvidéki régiót a még ottmaradt, el nem űzött vagy el nem menekült értelmiségi elit. Körülbelül 110 ezer szakember, értelmiségi és tisztségviselő hagyta el Szlovenszkrét az új uralom beköszöntével, s a maradék 800 ezerre várt a magyar élet elindítása.

A korabeli csehszlovák állammal foglalkozó történelmi dolgozatok általában nem mulasztják el megemlíteni, hogy a magyar néptöredék az elmaradott monarchikus társadalomból milyen fejlett és demokratikus viszonyok közé került. Az utódállam vezetése hallatlan tekintéllyel bírt az akkori mérvadó hatalmak körében, így minden magyar próbálkozás elhalt, amellyel az egyre fájóbb és megalázóbb jogfosztottság ellen tiltakozott a felvidéki magyarság. A Népszövetségnél a papírkosárba kerültek ezek a memorandumok, s a magyarság dermedten érzekelte, hogy magára maradt, kiszolgáltatva olyan emberek bosszújának, akik gondosan ápolt gyűlöletükhöz éveken át gyűjtötték az érveket. Beneš különösen nyugaton népszerű, s francia nyelven bestsellerre lett könyve, a *Pusztítsuk el az Osztrák–Magyar Monarchiát*, nem kevesebbet állít, mint hogy a magyarok az emberiség esküdt ellenségei, akiket vagy eltipornak, vagy elpusztítják az emberi nemet. Elképzelhető, hogy ezek után mi várt szegény kisebbségi magyarokra. Természetesen Masaryk elnök, látva a nemzetközi elképedést, megpróbálta tompítani az őrvöngőket. A munkamegosztás úgy érvényesült, hogy Masaryk volt kifelé az arculat, Beneš pedig befelé az ököl. Az első választások 1920 tavaszán történtek és a belső közigazgatási határokat úgy tologatták, hogy megfeleljen az elvárt „faji” érdekeknek.

A ledermedt lelkeket a felvidéki irodalom gyűjtotta fel, és az addigi jelentéktelenségéből a kihívások tüzeben megedződve, a dilettantizmus ostobaságát lerázva, kiváló alkotók fogalmazták meg az új „szlovenszkói küldetést”: megmaradni magyarnak és példát adni emberségből, helytállásból és ha lehet, minőségéből a hazaiaknak.

Nem mehetünk el a mesterséges asszimilációs kísérletek mellett, amelyeknek leghatékonyabb formája a gazdasági elnyomás, illetve a nemzetietlenedés anyagi

¹ GAUCSÍK ISTVÁN: *A jog erejével. A szlovákiai magyarság gazdasági önszerveződése (1918–1938). Dokumentumok*. Pozsony: Kalligram, 2008.

jutalmazása. Mivel a magyar elit a Monarchia alatt megszokta a közigazgatási életben a könnyű kerestet, sokakat nem is kellett túlzottan erőltetni, szinte rohantak asszimilálódni.

A területelcsatolás után értelemszerűen a gazdasági életet meg kellett szervezni. A két párt, a Keresztényszocialista és a Magyar Nemzeti Párt azonban szerencsétlen módon makacsul ragaszkodott az anyaországi világhoz, amit aztán súlyosan büntettek a csehszlovák hatalmi szervek. Ez persze nemcsak a politikai realizmus szokásos magyaros hiányából fakadt, belejátszott természetesen az is, hogy az új helyzet olyan igazságtalan és hihetetlen volt, hogy azt hitték minden, ami a magyarokkal történt, pusztán csak átmeneti lehet. A passzív rezisztencia politikai képviselőivel együtt megjelentek az aktivisták is, akik kellő anyagiak reményében sietve aktivizálták magukat az új rend mellett.

Otthonról semmi jó nem volt várható. Magyarország csonkítva, kormányai a saját sebeiket nyalogatták, s a határon túliakat inkább hitegették, mint támogatták, ezzel is fokozva a leszorított felvidéki magyarság bizonytalanságát. Amikor a csehszlovák hatalom elkobozta a magyar nagybirtokokat, a magyar kisemberek szinte teljesen kimaradtak ebből az úgynevezett földreformból, de az anyaországi történések sem kecsegtettek semmi jóval, hiszen gyorsan visszaállt a „neobarokk” földbirtokrendszer, s a földosztási törekvések sorsa sem ígért semmi jót.²

A kisebbségi létet értelmiségi szinten teljesen áthatotta egy küldetéses messianizmus, aminek főleg a meginduló felvidéki magyar irodalom képviselői adtak hangot, de a realitások korparancsa arra indította a helyi magyar politikai elitet, hogy a nemzetudat megszilárdításához a gazdasági eszközök biztosítása is elengedhetetlen. A ki-rekesztés, a jogfosztottság korában olyan gazdasági és egyéb érdekvédelmi szervezeteket kell kialakítani és működtetni, amik biztosítják a létet, a fennmaradást, és esetleg a felemelkedést is a kisebbség számára.

A felvidéki magyar kisebbséggel foglalkozó szakirodalom ugyan bőségesnek mondható, de ezek között kisszámú a gazdasági szempontú elemzés. Így a Gaucsik István által összeállított dokumentumgyűjtemény, mely a kisebbségi gazdasági érdekvédelmet felvállaló szlovákiai magyar szervezetekkel foglalkozik, nemcsak szemléletformáló, de egyben hiánypótló munka is. A kötet olyan dokumentumokat, tanulmányokat, beszámolókat és értékeléseket tartalmaz, amelyek az eddigi történelmi érdeklődés perifériáján mozogtak, mindamelllett a szlovákiai magyar kisebbség történetének feldolgozásához nélkülözhetetlenek.

A bemutatott intézmények kapcsolatban álltak az országos, illetve az állami, többségi irányítású gazdaságpolitikai irányvonalat befolyásoló szervezetekkel, és a kisebbségi társadalomszervezésben is fontos szerepet kaptak. Az ellenzéki magyar politika a kezdetektől az önvédelmi tevékenység szerves részének tekintette a gazdasági egyesületek szervezeti rendszerének az átmentését, és így a helyi szintű gazdasági érdekvédelem megszilárdítását.

---

² Jócsik Lajos a csehszlovák földreform következményeiről (1940). In GAUCSIK ISTVÁN (szerk.): *A szlovákiai magyarság gazdasági önszerveződése 1918–1938. Dokumentumok*. Pozsony: Kalligram, 2008, 422–423.

Gaucsik a legfontosabb elméleti kérdésekkel és a szervezetek történeti fejlődésével, illetve a hálózatteremtés kérdéseivel terjedelmes bevezető tanulmányban foglalkozik. Megközelítésében külön hangsúlyt kap a hatalmi szándékok, a gazdasági szféra és a politikum kapcsolatrendszere, a foglalkozási rétegek önszerveződése és az autonómiával bíró közösségi formák vizsgálata. Analízisével, amely egy többdimenziós viszonyrendszer gazdasági szálát állítja középpontba, a szerző a gazdasági szerveződések útjának konkrét történelmi és integratív elemzését nyújtja. Problémaközpontú megközelítésével hitelesebben ábrázolja a korszak lényegi elemeit, tanulságait.

A kötet újdonsága, hogy túllép a magyar kisebbségtörténeti kutatások politikaközpontúságán, s a gazdasági alrendszer saját játékszabályait helyezi előtérbe. Mindeközben a szlovákiai magyar gazdasági szervezetek impériumváltás előtti és utáni fejlődéképét is bemutatja, rámutat integráltságuk viszonyrendszerére, az államgazdaságban betöltött szerepükre. A bemutatott szervezettípusok (gazdasági egyesületek, szövetkezetek, ipartársulatok) közös vonása, hogy előzményeik, működési és vezetési alapjaik az államfordulat előttre nyúlnak vissza. Csehszlovákia megalakulásával az új törvényi környezethez és a megváltozott gazdasági-hatalmi erőviszonyokhoz kellett alkalmazkodniuk. A két világháború között a régi struktúrák részleges továbbélésére és újak keletkezésére egyaránt vannak példák. A magyar tagságú és ügyviteli nyelvű szövetkezetek és ipartársulatok nagyjából egy időben kezdték meg érdekérvényesítő programjaik megvalósítását. Közöttük a leghíresebb a Hanza, mely 1925-ben kezdte meg működését.

A közösségi szolidaritást a kulturális hagyományon és az érzelmi beállítottságon túl az érdekek összekapcsolása és érvényesítése alapozta meg. Ez tette lehetővé a kisebbségi szervezeteken belül az egyének személyes részvételét, önkéntes egyesülésüket az érdekeik képviselésében és védelmében. A szükségletek kielégítésére és nyereségre törekvő gazdasági közösségek ezután felvállalhatták a kultúra támogatását, a segélyezést és a karitatív tevékenységet is. Nem csoda, hogy az új viszonyok között nagy jelentőséggel bírtak azok a szervezetek, amelyek működése nem kizárólagosan a hasznoszerzésre irányult, hanem jelentős szempont volt a szociális, demokratikus és részvételi igény, illetve a szociális kohézió, a közös szociális védelem, vagyis a szolidaritás motívuma. Ennek fontosságára hívja fel a figyelmet Fodor Jenő és Ivánfy Géza a kisebbségi magyarság két megkerülhetetlen képviselője, de a kötet szinte összes dokumentumát áthatja e gondolat.³

„A kisebbségi létben a különféle letről irányuló szerveződések ígérték a legbiztosabban a fennmaradás esélyét” – így összegzi a szerző a különféle gazdasági önvédelmi szerveződések legfontosabb célját és rögtön seregszemlét is tart felettük. A rangsorban elől állnak a már a dualizmus korabeli világban megalakult gazdasági egyesületek – hogy ezek milyen önvédelmi erőt jelenthettek, azt mi sem jelzi jobban, hogy csehszlovák hatóságok igyekeztek őket mindenféle mondvacsinált ürüggyel beletiltani és felosztatni.

³ Fodor Jenő a szövetkezetek jelentőségéről és a kisebbségi társadalomszervezésben játszott szerepükről (1927), illetve Ivánfy Géza a szövetkezetek gazdasági és társadalmi befolyásáról (1932). In GAUCSIK i. m. 97–100., illetve 101–104.

Érdekes, hogy a jogfosztott magyarok hogyan próbálták kihasználni a főleg jelszavokban és hangzatos propagandaszólásokban megnyilvánuló és kontinensszerte hirdett csehszlovák demokratizmust. Ám ha ezekre hivatkozva értek is el pillanatnyi eredményeket, a vaskalapos és magyarelles bürokrácia képes volt még a törvények kiforgatásának árán is lecsapni a magyarokra, szervezeteiket betiltani és így a gazdasági háttérrel felmorzsolva földönfutóvá tenni őket. Mindezekre jó például szolgál Ludwig Aurél – a gazdasági érdekvédelem lehetőségeiről szóló – beszámolója 1930-ból.⁴

A farizeusi magyarázat úgy hangzott, hogy a magyarok „feudálnacionalisták” és ellenállnak a modern Csehszlovákia minden korszerűsítési törekvésének, makacs irredenták és képtelenek beilleszkedni Európába. Elfelejtették hozzátenni, hogy a dualisztikus Monarchiában Magyarországon már a 19. században kialakultak azok az érdekvédelmi és gazdasági önvédelmi szervezetek, amelyek alapját adták egy a pártrendszerből és a civil szervezetekből szőtt hálózatnak. A gazdasági egyesületek már a 19. század közepétől működtek, sőt tagjaik közt szlovák és cseh gazdasági egységek, gazdálkodók és szakértők is voltak a „népek börtönként” emlegetett Monarchiában (a kifejezés cári titkoszolgálatok terméke).

A szerző kedvenc területe a felvidéki szövetkezeti mozgalom, mivel ezeket konkrét gazdasági és kulturális igények hívták életre. A szövetkezetek egyre szélesebb magyar tömegeknek biztosítottak létalapot, pénzügyi háttérrel, és egyben a nemzetszervezésben várt rájuk hatalmas feladat. Ne feledjük, hogy a Csallóköz és Mátyusföld a Monarchia korában milyen fejlett és sikeres mezőgazdasággal bírt. Közel Bécs és Budapest, sőt legújabbban Prága piacaihoz, ez a terv nemcsak életképes, hanem sikeres ötletnek bizonyult.

De a szerző nem hallgatja el a nehézségeket sem, így például azt sem, hogy a szövetkezeti mozgalmat regionális és típusbeli széttöredezettség (Dél-Szlovákia a központi terület; a fogyasztási szövetkezetek túlsúlya) és az autonóm központok hiánya jellemezte. Az ipartársulatokat elhúzódo szerkezetváltási zavarok (például a szakipartársulatok kiválása, saját tőke hiánya) sújtották.

Jellemző momentum a kornak, hogy a Nemzetközi Szövetkezeti Központ memorandumban szólította fel a csehszlovák hatalmat, hogy a cseh, a szlovák és a német szövetkezeti központok mellett engedélyezze a magyaroknak is ilyenek létesítését. Ez sem nevezhető egyszerű lábjegyzetnek. Ugyanakkor nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a Prága irányába mutató erőteljes (sőt erőszakos) központosítással a cseh és szlovák ellentéteket is felszínre kerültek. Ezen túlmenően a 30-as évekre kialakult az a nézet, hogy Szlovénzók a cseh légiósok által gyakorolt hatalom gyarmata. Erre a kérdésre kitér például Jócsik Lajos is a szlovákiai magyarság gazdasági helyzetéről szóló elemzésében.⁵

A Csehszlovák „mintademokrácia” a húszas években szinte érinthetetlen volt, de a következő évtized és a világválság átrajzolta a képletet. A szlovákok lázadoztak alávettségük és a csehek arroganciája ellen. A nemzetközi szervezetek előtt, ha nem is

⁴ Ludwig Aurél a gazdasági érdekvédelem lehetőségeiről (1930). In GAUCSIK i. m. 325–327.

⁵ Jócsik Lajos: A szlovákiai magyarság gazdasági helyzetéről (1940). In GAUCSIK i. m. 405–421.

lepleződött le a Trianon utáni világ hamis arculata, de a befelé fordulás és a válság kihívásai egyre inkább a direkt megoldások felé orientálták a nagyhatalmakat is.

A szerző érdemének tudható be, hogy felmutat jelentős gazdaságpolitikusokat, akiket a szlovenszko-i magyar kultúra nagyszabású személyiségeivel egy sorban kell tisztelnünk. Így a korszak legjelentősebb felvidéki magyar gazdaságpolitikusa, Tarján Ödön nevét megérdemelten emeli a közismert nagyságok: Győry Dezső, Egry Viktor és Fábry Zoltán, a stószai remete neve mellé. Tarján az első kirekesztett évtized tapasztalatait elemezve rögzítette azokat a paradigmákat, amelyek a köztársaság fennmaradásáig érvényesek maradtak, de napjainkban is megszívlelendőek. Közülük talán a legfontosabb egy 1930-ban megfogalmazott megállapítása: „A gyengébb fél fegyvere soha nem lehet az elzárkózás, az elkülönülés, mert azzal még gyengébbé teszi magát. Ellenkezőleg, az erősebb patrimoniumában való részesedést kell magának követelnie, az egyenlő jogra, az egyenlőségre hivatkozva. A jog a gyengék fegyvere. A jogra és az egyenlőségre való hivatkozás aztán nemcsak megengedi a hangos szót, a propagandát, hanem szükségessé is teszi.”⁶

A kötet nagy tanulsága, hogy ha megfosztanak egy népcsoportot, nemzetiséget gazdasági létalapjától, az hatásosabb, mint a legtökéletesebb üldöztetés. Hiszen ha szétfoszlik a létbiztonság hálójá – gondolták sokan – a magyarok majd veszik a sátorfájukat, és menekülnek át az anyaországba. Hogy nem így lett, az egyrészt az ott élő magyarok tehetségének és törhetetlen életképességének, a lelkeket melengető felvidéki magyar irodalomnak; másrészt a törvénytelenések viharában is kiépülni és működni képes kenyéradó magyar gazdasági szervezeteknek köszönhető.

Mindent egybevetve elmondható, hogy a kötet hasznos olvasmány mindazoknak, akik igyekeznek egy kicsit a közismert homlokzat mögé tekinteni, és a történelemtől nemcsak tanulságos történeteket vagy identitásuk alátámasztását várják, hanem a múlt és a jelen folyamatait is meg akarják érteni.

---

⁶ GAUCSÍK i. m. 18.